

Toronyai Gábor

Aporetikus határpontok a filozófiában.
Reflexiók a filozófiai önértelmezés töréspontjaira
Schwendtner Tibor *Husserl és Heidegger*.
Egy filozófiai összecsapás analízise című művében

Schwendtner Tibor gondolkodói bátorságról tesz tanúbizonyságot, amikor művében¹ – a „töréspontok szükségszerűségére”² vonatkozó „tézise”³ mint „heurisztikus elv”⁴ révén – a filozófia általános természetére vonatkozó belátáson alapuló önálló, „külső”⁵ nézőpontot és megközelítésmódot vesz fel Husserl és Heidegger filozófiai összecsapásának elemzéséhez. Vizsgálódásának végigvitele után pedig – immár arra is támaszkodva – újra reflektál általános filozófiai megközelítésére. Arra a belátásra jut, hogy „a filozófiában fellépő töréspontokhoz való viszony újragondolása”⁶ számunkra együtt kell járjon azzal, hogy „a feladatainkat is újra kell gondolnunk”.⁷ Javaslat a szisztematikus és történeti megközelítés újfajta belső összefonására irányul. Szisztematikus irányból: emberi végességünk, történetiségünk és szabadságunk magunkra vállalása révén „nézzünk szembe a fellépő töréspontokkal és próbáljunk meg olyan *rendszeresen felépített, módszertani szempontból elkötelezett* filozófiai mód(oka)t kialakítani, melyek *egyik* alapvető célja éppen e töréspontok felkutatásában, értelmzésében, eredetük felkutatásában rejlik”.⁸ Történeti szempontból közelítve pedig: „felszabadítóan hathatna”⁹ a kortárs filozófiára annak belátása, hogy a „filozófiai gondolkodásmódok feloldhatatlan ellentétei mellett a filozófiák belső törései, ellentmondásai is szükségszerűen hozzátartoznak a filozófia múltjához, jelenéhez

---

¹ SCHWENDTNER Tibor, *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*, Budapest, L'Harmattan – Magyar Daseinanalitikai Egyesület, 2008.

² *Uo.*, 17.

³ *Uo.*, 14., ill. 16, lásd még 274.

⁴ *Uo.*, 14.

⁵ *Uo.*, 17.

⁶ *Uo.*, 274.

⁷ *Uo.*, 275.

⁸ *Uo.*, 275 sk. Kiemelés az eredetiben. A továbbiakban csak az általam történő kiemelést jelzem külön.

⁹ *Uo.*, 277.

és jövőjéhez”.¹⁰ Ellenereje lehetne ez annak a „bénultságnak és bátortalanságnak”,¹¹ „amelyet a filozófia antimetafizikai lefegyverzése hozott létre”.¹²

A következőkben előbb Schwendtnernek a filozófiai önértelmezés szükségszerűen töréspontokat magában rejtő jellegére vonatkozó elgondolását vázolom. Majd megkíséreltem megmutatni, hogy önálló megközelítésmódjához hogyan nyer bátorítást döntő pontokon Heidegger metontológiai szabadság-metafizikájától és Gottfried Martinnak az általános metafizika aporisztikus dialektikai jellegű megközelíthetőségére vonatkozó belátásaiból.

A teljességre törekvő filozófiákban szükségszerűen felbukkanó töréspontokra vonatkozó tézis. Művének mottójául Schwendtner Heideggertől választott idézetet: „*A filozófia tartósan nem nélkülözheti tulajdonképpeni látószervét, a metafizikát.*”¹³ A metafizika problémája keretbe foglalja egész írását,¹⁴ kijelöli értelmezésének „egyik legfontosabb célját”,¹⁵ strukturálja az értekezés felépítését¹⁶ és áthatja gondolatmenetét¹⁷ is. Nem

¹⁰ *Uo.*, 276.

¹¹ *Uo.*, 277.

¹² *Uo.*

¹³ *Uo.*, 8.

¹⁴ *Uo.*, Az értekezés nyitó megfontolásai: „1. Bevezetés, 1.1. *Előzetes megfontolások*” és záró gondolatai: „4. *A teljességre törekvő filozófia escheri topológiája*” egyaránt a metafizikát mint a filozófiai teljességre törekvés problémáját hozza játékba. A könyv első és utolsó mondata is a – husserli – fenomenológiában, illetve a kortárs filozófiában – egymástól persze nagyon eltérő értelemben – megnyilvánuló „antimetafizikai” jellegre utal: „»A fenomenológia antimetafizikai« (*Hua 9: 253*) – nevezte meg Husserl egy helyen az általa alapított fenomenológiai mozgalom egyik legfontosabb törekvését” (*Uo.*, 9), illetve „a töréspontok eredetére, összefüggéseire, vándorlására stb. vonatkozó módszeres kutatás ugyanis nemcsak magasabb tudatosságot adhatna a filozófia számára, hanem abból a bénultságból is kiszakíthatná, amelyet a filozófia antimetafizikai lefegyverzése hozott létre” (*uo.*, 277).

¹⁵ „Sem Husserl, sem pedig Heidegger esetében nem beszélhetünk arról, hogy teljesen elfordultak volna a metafizikától, épp ellenkezőleg, mindketten, legalábbis gondolkodói útjuk egy-egy szakaszában, arra törekedtek, hogy – a fenomenológia alapvető törekvéseinek fenntartása mellett – megújítsák a metafizikát. Ezen interpretáció egyik legfontosabb célja az, hogy ezt az alapvető feszültséget – a két gondolkodó összecsapásának analizésén keresztül – ábrázolja.” (*Uo.*, 10, 1. lábjegyzet.)

¹⁶ „Az itt következő interpretáció vezető kérdéseit a fenti megfontolások alapján választottuk meg, amennyiben a vizsgálatot a jelzett irányokban (tudományok transzcendentális megalapozása, az önanonosság, szabadság, történetiség összefüggései és a metafizikához fűződő viszony) fogjuk elvégezni.” (*Uo.*, 18) A mű témájának – Husserl és Heidegger filozófiai összecsapásának – fő részét és egyben terjedelmileg mintegy kétharmadát kitevő fejezet („3. *Az álláspontok tematikus összevetése*”) a filozófia metafizikai teljességigényének Schwendtner által beazonosított három „fő mozzanata” (*uo.*, 18, de lásd még pl. 12, 264 is) szerint tagolódik: „a tapasztalati világ teljességének felderítése” (az összevetésnél: „3.1. *A kezdet problémája. Fenomenológia és tapasztalat*”); „a praxis lehetőségfeltételeinek kikutatása” (az összevetésben: „Husserl és Heidegger emberképe”); illetve „a filozófia önreflexiójának érvényesítése” (az összevetés során: „3.3. *Teljesség és végesség*”).

¹⁷ A teljesség metafizikai igényének érvényesítésére törekvő filozófiában szükségszerűen fellépő töréspontok tézisének – lásd fentebb – megfelelően az értekezés gondolatmenete mindenütt a töréspontok kutatásának „vezérfonala” (*uo.*, 277.) mentén halad, és rendszerint azok felmutatásában kulminál. „A töréspontok

tudom itt áttekinteni mindezen vonatkozásokat. Csupán általános megközelítésmódját vázolom. A Husserl- és Heidegger-elemzéseket is csak annyiban vonom be az ismertetésbe, amennyiben ezt az általános álláspontot érintik.

Schwendtner a teljességre törekvő filozófiában szükségszerűen fellépő töréspontokra vonatkozó tézisét olyan módon exponálja a *Bevezetés*-ben, hogy Husserl példáján előbb kimutatja a minden fenomenológiában közös „kritikai módon eljáró tapasztalatanalízis”¹⁸ módszerében előfeltételezett tényezőket, majd utal arra, hogy ezek megfelelnek a teljességre törekvő, európai filozófiai, metafizikai tradíció három nagy problématerületének. Ennek megállapítása után pedig „néhány megjegyzést”¹⁹ fűzve ehhez bontja ki a töréspontok szükségszerűségére vonatkozó tézisét.²⁰

A fenomenológiai kritikai tapasztalatelemzést illetően Husserl alapvető belátása, hogy „a megtapasztalt szükségszerű *korrelációs viszonyban* van a tapasztalati ráirányulással”.²¹ Schwendtner rámutat arra, hogy e korrelációs viszony középpontba állításával „rajzolódnak ki azok a vizsgálati dimenziók és a kritikát lehetővé tevő pozíciók, melyek a kritikus tapasztalati analízis számára nélkülözhetetlenek”.²² Ezek: „1. a tapasztaláshoz elválaszthatatlanul hozzátartozik a tapasztaló ember, aki szükségképpen önmagára vonatkozó módon egzisztál; 2. az önmagára vonatkozás következtében *maga a tapasztalatanalízis is önreflexív* természetű; 3. a tapasztalás szükségképpen *idői* lefolyású, aminek következtében a tapasztalat alapvetően *történeti* természetű; 4. az önmagára vonatkozás, illetve az idői lefolyás révén olyan játéktér jön létre, amely az *emberi szabadság* alapjaként szolgál.”²³

Közvetlenül a fenomenológia általános kiindulópontjainak megvilágítása után, Schwendtner azonnal utalásszerűen kapcsolatba hozza a fenomenológiát, illetve a fenti kiindulópontokat a metafizikai tradícióval, annak nagy tárgyterületeivel. „Husserl és a nyomdokain járó többi fenomenológus, ha különböző módon is, s mélységben is, de sok szálon kötődik az európai filozófiai hagyományhoz, beleértve ebbe annak metafizikai magvát, sőt e metafizikai tradíció vallási, teológiai mozzanatait

---

hipotézise alkalmas rekonstrukciós szempont lehet, mivel Husserl és Heidegger intenzíven konfrontálódott egymással: kölcsönösen kritizálták egymást és mindketten hatottak is a másik gondolkodására – e széles körű és intenzív konfrontáció pedig kölcsönösen megvilágíthatja a két fenomenológia vakfoltjait, töréspontjait, továbbá e töréspontok – a kritikák hatására történő – elmozdulása is nyomon követhetővé válhat.” (Uo., 18.)

¹⁸ Uo., 9.

¹⁹ Uo., 12.

²⁰ Végül tézisére támaszkodva ad előzetes indokokat a Husserl és Heidegger filozófiai összevetéséhez felvett nézőpont és megközelítésmód jogosultságának igazolásához. Lásd alább 42. lábjegyzet.

²¹ Uo., 11.

²² Uo.

²³ Uo.

is.²⁴ A metafizikai tradíciót meghatározó teljességigénynek pedig három elemét emeli ki: „1. a filozófia univerzalitásigényéhez hozzátartozik, hogy az nem korlátozódik egy bizonyos tárgyterületre, s valamilyen értelemben »az egészet« tematizálja. Ez az egész természetesen történetileg változik, a döntő az, hogy ne legyen olyan *tapasztalatilag adott jelentős tárgyterület, amelyről az illető filozófia elvileg lemond.* 2. A teljességre törekvő filozófia a saját tevékenységét, *a filozófiai megragadás feltételeit is tematizálja,* tehát »az egész« fogalmi megragadását magát is problémává teszi és filozófiai módon vizsgálja. 3. A teljességre törekvő filozófiának ezenfelül választ kell adnia *az emberi praxist érintő kérdésekre, a cselekvés feltételeit és az emberi szabadságot is* vizsgálnia kell és ezeket a vizsgálatokat összefüggésbe kell hoznia az első két pontban érintett vizsgálatokkal.”²⁵

A *filozófiai teljesség* így bevezetett fogalmához²⁶ fűzött néhány megjegyzés voltaképpen a teljességre törekvésben kibontott elgondolás és a kifejtésben előtérbe helyezett, kitüntetett tárgyterület összetartozásának²⁷ problémájára irányítja a figyelmet. Részben ezzel jelezve általános közelítését Husserl és Heidegger filozófiai összecsapásához: „A példák és a fogalom alaposabb kidolgozása csakis egymást feltételező hosszú munka eredménye lehet, amelyet Husserl és Heidegger filozófiai összecsapásának analízisével éppen csak elkezdtem.”²⁸

Schwendtner ezen a ponton fogalmazza meg általános filozófiai nézőpontját kifejező „központi tézisést”, „hipotézisést”, „sejtését”,²⁹ amelyet szeretne „*heurisztikus elvként*”³⁰ alkalmazni a munkáiban. Első „kísérletként”³¹ ebben a művében. A tézis két megfogalmazása: „*Minden teljességre törekvő filozófia szükségszerűen tartalmaz töréspontokat.*”³² Illetve – a „töréspont” fogalmának magyarázata után – „lehetetlen teljességre törekvő

²⁴ *Uo.*

²⁵ *Uo.*, 12.

²⁶ Schwendtner a „filozófiai teljességre törekvés” terminust mindenütt szinonimaként használja a filozófia „univerzalitásigényével”. Úgy látom, ennek révén teremt fogalmi mozgásteret a maga számára a metafizikai probléma áttematizálásához, tehát a lét általános kérdésével foglalkozó általános metafizika, illetve a bizonyos kitüntetett tárgyterületek („lélek”, „világ”, „Isten”) problémáit tárgyaló *speciális metafizika* saját módján való – a töréspontok fogalmával közvetített – összekapcsolásához. Törekvésével kapcsolódni látszik Husserlhez és Heideggerhez: „Értelmezésem szerint mind Husserl, mind pedig Heidegger a metafizika újragondolásával, az új értelemben vett metafizika kidolgozásával próbáltak úrrá lenni a felmerülő nehézségeken, s ezáltal bizonyos mértékig összeütközésbe is kerültek a fenomenológia eredeti antimetafizikai irányultságával.” (*Uo.*, 230)

²⁷ „Gyakran előfordul, hogy a filozófusok egy bizonyos *kitüntetett* tárgyterületet adnak meg, amelyről azt gondolják, hogy valamilyen értelemben reprezentálja az egészet, vagy legalábbis vonatkozásba hozható a többi tárgyterülettel. Gondolhatunk itt a tudatfilozófiákra, a nyelvi analízisre, vagy éppen Heidegger egzisztenciális analitikájára.” (*Uo.*, 13.)

²⁸ *Uo.*, 14.

²⁹ *Uo.*

³⁰ *Uo.*

³¹ *Uo.*

³² *Uo.*

filozófiát úgy létrehozni, hogy a kifejtett fogalmi képződmény ne tartalmazzon töréseket a kifejtés rendjének, a filozófiát képező alapvető állításoknak és az előfeltevéseknek a tekintetében”.³³

Tézisének kulcsfogalma a „töréspont”, amellyel szorosan összefügg a „fedőfogalom” terminus. „Töréspontról” akkor *„beszélhetünk, ha egy adott filozófia gondolati mintázatát, logikai rendjét, illetve az alapvető előfeltevések és a kifejtés tartalmát tekintve összeegyeztethetlenséget, szakadást találunk”*.^{34,35} Az egyes filozófiákat kibontott fogalmi textúráként ábrázolva a töréspontok e gondolati szövet mintázatán található „szakadásokként”³⁶ foghatóak fel. Schwendtner Maurits Cornelis Escher képeire való hangsúlyos – talán a találó vizualizáláson is túlmutató jelentőségű – utalással „escheri topológiájának” nevezi³⁷ a teljességre törekvő filozófiákat. Escher képeinek „egyes részeit külön tekintve azokat egységesen bejárhatónak, mindenféle paradoxontól mentesnek találjuk, ám ha a képet egészében tekintjük, a belső térszerkezet, logika tekintetében ellentmondások, törések bukkannak fel”.³⁸

„Fedőfogalom” alatt Schwendtner olyan fogalmat, többnyire kulcsfogalmat ért valamely adott filozófiában, amely „kétértelműsége, összetettsége révén tartalmazza, s ezáltal *magába is rejti* a filozófiai építmény bizonyos meghatározó töréspontjait”.³⁹ A különböző fedőfogalmak „*terheltsége*”⁴⁰ nagyon különböző lehet attól a mértéktől függően, hogy mennyiben tartalmazzák az egész gondolatrendszer feszültségeit.

Schwendtner kifejezetten elutasítja, hogy a töréspontok kutatására irányuló megközelítésmódja valamifajta leleplezésre irányulna. Ellenkezőleg, hangsúlyozza, hogy „*minél erősebb egy filozófia, annál kevésbé esetlegesek azok a pontok, ahol az adott filozófiai*

³³ *Uo.*, 16.

³⁴ *Uo.*, 14.sk.

³⁵ Schwendtner Foucault-hoz, Lévinashoz, Waldenfelshez és – kifejezetten hangsúlyosan – Heideggerhez is kapcsolódik bizonyos pontokon: „Foucault gondolatmenetéből azt a mozzanatot emelném ki, hogy a törések, folytonossághiányok elsőrendű célpontjai a filozófiai gondolkodásnak. Lévinas rámutatott arra, hogy bármely totalizáló gondolkodás keretei közül szükségképpen kimaradnak bizonyos (a másakra vonatkozó) elemi tapasztalatok, a tapasztalat töredékességét Waldenfels is elsősorban az önmaga és a másik között fellépő idegenséggel hozza kapcsolatba, Heidegger pedig azt hangsúlyozta, hogy az igazságra törekvő *mű* alaprajzolatát azok a törésvonalak alkotják, melyek az illető kísérletben rejlő *lényegi* feszültségek, konfliktusok által keletkeztek. Heidegger itt műalkotásokról beszél, ám véleményem szerint ezt a gondolatot kiterjeszthetjük *filozófiai* művekre, például a *Lét és időre* is.” (*Uo.*, 15.)

³⁶ *Uo.*, 15.

³⁷ *Uo.*, 263: a 4. fejezet címe: „*A teljességre törekvő filozófia escheri topológiája*”.

³⁸ *Uo.*, 15.sk.

³⁹ *Uo.*, 16. Schwendtner például ilyen tipikus fedőfogalomnak említi Husserltől a „transzcendentális ego”, Heideggertől pedig az „élelvilág”, a „megértés” és az „emberi ittlét” fogalmait.

⁴⁰ *Uo.*

vállalkozást jellemző szakadások jelentkeznek. A töréspontok felkutatása ezért az illető filozófia mélyebb megértését, nem pedig annak leleplezését szolgálja.”^{41,42}

Schwendtner tézise a töréspontok szükségszerű fellépéséről beszél a teljességre törekvő filozófiákban. A szükségszerűség felmutatása azonban hiányzik. Mindössze egy lábjegyzetben tér ki a problémára: „Természetesen konkrét filozófiatörténeti példák vizsgálatával logikai értelemben lehetetlen igazolni a töréspontok szükségszerűségét. A szükségszerűség megállapításához egészen más típusú, szisztematikus vizsgálatra lenne szükség, melyre itt nem vállalkozunk. Husserl és Heidegger filozófiai összecsapásának elemzése e tekintetben csak arra alkalmas, hogy támpontokat adjon egy ilyen vállalkozás megkezdéséhez.”⁴³

Az értekezésben található állásfoglalások és utalások alapján úgy látom, hogy Schwendtnernek a teljességre törekvő filozófiákban szükségszerűen fellépő töréspontokra vonatkozó, a filozófia általános természetéről való felfogását kifejeződére juttató irányvétele meghatározó módon Heidegger *szabadság-metafizikájától* és Gottfried Martin *aporisztikus dialektikai jellegű általános metafizikájától* kapott indítatásokra támaszkodik.

*A heideggeri végesség és szabadság metafizikájától kapott indítatás.*⁴⁴ Schwendtner meglátása szerint mind Husserlnél, mind pedig Heideggernél akkor merül fel „egy új értelemben vett metafizika”⁴⁵ igénye, mikor „a saját filozófiai tevékenységük átgon-

⁴¹ *Uo.*

⁴² A „filozófiai teljességigény” és a „szükségszerű töréspontok” fogalmaival kialakított nézőpont és megközelítésmód alkalmazása elé „kettős célt” (*uo.*, 17) tűz ki Schwendtner a Husserl–Heidegger-elemzés tekintetében. Egyrészt ez a felfogás alkalmasnak látszó „külső pozíciót” (*uo.*) biztosíthat az analízis számára, másrészt pedig „tesztelheti” (*uo.*) e fogalmak értelmességét és tipologizáló teljesítményét. Ez utóbbihoz lásd még a 17. lábjegyzetet.

⁴³ *Uo.*, 16., 19. lábjegyzet.

⁴⁴ Schwendtner Tibor műve eredetileg akadémiai doktori értekezésnek készült. Maga az akadémiai védelem a magyar filozófia utóbbi időszakának – és különösen a honi Heidegger-kutatásnak – jelentős és emlékezetes eseményévé vált. A védelem két fő dokumentuma – az értekezés az itt elemzett könyv formájában, illetve Fehér M. István több mint kilencven oldal terjedelmű opponensi véleménye folyóiratcikkként – közel egyidőben került publikálásra (FEHÉR M. István, „Fenomenológia, tapasztalat, szabadság”, in *Magyar Filozófiai Szemle* [53. évf.]. 2009/1-2. szám, Bp., Brozsek Kiadó, Áron Kiadó, 1–95.). Fehér M. István bírálatában teljesen elutasította Schwendtnernek egy önálló, külső, a filozófia általános természetéről szerzett belátásán alapuló nézőpont kialakítására vonatkozó „szisztematizálási” igényt: „Ezt a »szisztematizálási« kísérletet sikertelennek fogjuk tartani, de nem tulajdonítunk neki nagyobb jelentőséget. Figyelmünket inkább arra fordítjuk, ami a konkrét elemzésekben történik.” (*I. m.*, 4. – kiemelés az eredetiben.) Fehér, ennek megfelelően, nem szentel figyelmet annak a kérdésnek, hogy milyen tényezők befolyása érvényesülhetett Schwendtner általános álláspontjának kialakításában. Így figyelmen kívül marad az is, hogy Heidegger szabadság-metafizikájával milyen mélyen azonosul ez a nézőpont, és hogy milyen szerepet játszik kialakításában Gottfried Martin általános metafizikára vonatkozó felfogása.

⁴⁵ Az „új értelemben vett metafizika” mellett a kanti értelemben vett „metafizika mint második filozófia”, valamint a „hagyományos metafizika” és a fenomenológia mint kritikai tapasztalatanalízis „antimetafizikai

dolása során is az egész koncepció alapjait érintő töréspontok keletkeztek”.⁴⁶ Úgy látja azonban, hogy Husserl és Heidegger metafizikai válasza radikálisan különbözik egymástól. Míg Husserl sok tekintetben a *hagyományos* metafizikához tért vissza,⁴⁷ addig

---

irányultsága” terminusok adta fogalmi mozgástérben interpretálja Schwendtner Husserl metafizikát illető elgondolásait. (SCHWENDTNER, *I. m.*, elsősorban 230–243.) Heidegger esetében a *Lét és idő* „fundamentálonológiája”, az 1928–35-ös átmeneti korszak „szabadság-metafizikai kísérlete” mint új értelemben vett metafizika és a késői, léttörténeti korszak metafizikaellenes irányvétele (*uo.*, elsősorban 243–256.) a fő támpontok.

⁴⁶ *Uo.*, 258.

⁴⁷ Schwendtner Husserl új értelemben vett metafizikára vonatkozó, elsősorban az 1930-as években keletkezett felvetéseivel kapcsolatban a következő fő megállapításokat teszi (*uo.*, elsősorban: 229–243, 256–261, 263–273.). „A metafizika problémájának fölmerülése Husserlnél egyértelműen a fenomenológiai módszer határainak átlépésével kapcsolatos dilemmákkal függ össze, s a filozófus – kissé meglepő módon – a hagyományos metafizikára emlékeztető válaszok segítségével próbálja *teljessé* tenni filozófiáját.” (*Uo.*, 258.) A problémák egyik csoportját Schwendtner abban azonosítja, hogy amikor a fenomenológiai tapasztalatanalízisben felderített lényegösszefüggéseken túlra, a felderített rend „értelmére” (*uo.*, 232) kérdezzünk, akkor – mivel e „rendet *nem lehet szemléletileg hozzáférhetővé tenni*” (*uo.*, 233.) – szükségszerűen „*inhomogenitás* kerül a gondolati lépések szabályrendszerébe, valamiféle *törés lép fel*” (*uo.*, 259.sk.). Nem lesz ugyanolyan módon követhető a fenomenológiai módszer e „túlra” kérdezésben. Ugyanis a módszert jellemző „átláthatóság és ismételhetőség azonban olyan szigor által volt csak lehetséges, amely minden egyes gondolati lépést szemléleti belátásokkal hitelesít”. (*Uo.*, 259.) A problémák másik csoportját Schwendtner abban látja, hogy Husserl milyen döntést hoz azzal kapcsolatban, ami feltárul előtte e „túlra” kérdezésben. Nevezetesen olyat, amivel (ahogy idéztük: „kissé meglepő módon”) hagyományos metafizikai irányba fordul. Itt azonban – meglátásom szerint – bizonyos, magában a husserli elgondolásokban is benne rejlő, inhomogenitás látszik Schwendtner elemzésében. Egyrészt ugyanis világosan exponálja a husserli „túlra” kérdezésben feltáruló ősfaktumokra vonatkozó husserli belátásokat. Kiemeli e végső faktumok „sokarcú” (*uo.*, 233.) és „egyszerre véletlen és szükségszerű” (*uo.*) jellegét. Szinte „escheri” leírást ad róluk: az ősfaktumok szintje „ha »belülről« nézzük, szükségszerűnek mutatkozik, hiszen mint lényegösszefüggés átfogja a tapasztalatunk teljességét, ám ha »kívülről« tekintjük, azaz megpróbálunk valamiféle alapot találni arra, hogy miért éppen ez a rend a világunk rendje, akkor esetlegesként, véletlenként fog adódni e fakticitás.” (*Uo.* 233.sk.) Egy másik ponton még az ősfaktumok bizonyos módon fenoménként, tehát szemléletiként való felfogásának lehetőségét is felveti: „e végső faktumokat fenoménnek tekinthetjük-e, illetve, hogy honnan származtatjuk e faktumok jelentkezését, a metafizikai hagyomány maradványainak, avagy a fenomenológia belső logikájából következő határfogalmaknak tekintjük-e őket?” (*Uo.*, 260.) Utána azonban – ezen a ponton tulajdonképpen indoklás nélkül – áttér Schwendtner az ősfaktumokra vonatkozó – mondhatni: általános metafizikai – belátásokról a metafizikával kapcsolatos husserli tervezeteknek és szövegeknek a hagyományos speciális metafizika nagy tárgyterületeinek megfelelő tárgyalására : „A transzcendentális ego és a lélek halhatatlansága” (*uo.*, 235.sk.), „A világ végső értelme” (*uo.*, 237.sk.), „Isten mint póluseszme” (*uo.*, 238.sk.). Voltaképpen indoklást Husserl metafizikai döntéséről Schwendtner művének egy későbbi pontján, Klaus Heldre való hivatkozással ad: Husserl „mint Klaus Held megmutatta, a végsőig vitt fenomenológiai redukció segítségével eljutott az úgynevezett eleven jelenhez (*lebendige Gegenwart*), ám visszariadt a végső konzekvenciák levonásától, s inkább zárójelbe tette az időfolyam áramlását és a végső fungáló én stabilitására mint az áramlást lehetővé tevő alapra helyezte a hangsúlyt (vö. Held 1966: 144). Ez pedig végső soron nem jelent mást, mint az intencionalitás létének *metafizikai* stabilizálását, a kritikai tapasztalatanalízis következetes véghezvitelének a megakadását.” (*Uo.*, 266., vö. 257. is. A hivatkozott mű: Klaus HELD, *Lebendige Gegenwart*, Haag, Nijhoff, 1966.) – Az ősfaktumokat illető husserli belátásokból azonban nemcsak a hagyományos metafizikához visszafordulva

Heidegger „előre” menekült, és valóban eredeti metafizikai kísérlettel, a végesség és szabadság metafizikájának vázlatos kidolgozásával válaszolt a *Lét és idő* megfeneklésére.⁴⁸ Schwendtner tehát nem pusztán leíró, hanem értékelő orientálódásában nemcsak Husserl metafizikai irányvételével, hanem Heideggernek a *Lét és idő* tarthatatlannak bizonyuló fenomenológiai, fundamentálonológiai megközelítésével – és tegyük hozzá: a későbbi, léttörténeti korszak felfogásával⁴⁹ – szemben is kiemeli és előnyben részesíti a húszas évek végének heideggeri koncepcióját.

Meglátása szerint ezen időszak metafizikai kísérlete „az intencionális tapasztalatanalízis olyan verziójának a kidolgozására irányul, amely *lemond* a létezők egészének az ontológiák hierarchikus rendszerébe illesztéséről, s helyett az emberi szabadságból, történetiségből és végességből fakadó következményekkel még következetesebben számot vető filozófiai koncepciót dolgoz ki”.⁵⁰ Olyan eredeti elgondolást, amely Schwendtner – emfatikus – megfogalmazásában „nemcsak a heideggeri életművön belül jelent izgalmas alternatívát, hanem – megkockáztatjuk – a metafizika eddigi történetében is”.⁵¹

---

nyílnak út. Tengelyi László szerint Husserl ezen belátásai segítségünkre lehetnek egy új értelemben vett, fenomenológiai metafizikához vezető út megnyitásban is. Késői művében (TENGYELI László, *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*, Freiburg-München, Karl Alber Verlag, 2014) Husserl mellett szintén a '20-as évek Heideggerének „metontológiai” elgondolásaira és különösen az újabb francia fenomenológia – elsősorban Marc Richir és Jean-Luc Marion – gondolati eredményeire támaszkodik és így adja a fenomenológia mint új első filozófia első vázlatát. (Tengelyi fenomenológiai metafizikát illető elgondolásához lásd ezen írás szerzőjétől: „Az értelem megjelenés-emenyeinek és őstényeinek metafizikája Tengelyi László írásaiban”, *Magyar Filozófiai Szemle*, [59. évf.], 2015/4., 56–77.)

⁴⁸ SCHWENTDNER, 2008, 258. – „Heideggernek Husserltől való elszakadása nem csak az idős mesterben, hanem az ereje teljében lévő tanítványban is »válságjelenségeket« idézett elő. Az 1928-tól 1935-ig tartó időszakot legalább annyira jellemezhetjük a lehetséges koncepciók burjánzásaként, mint a későbbi filozófia megelőlegzéseként. Ebben a bizonytalansággal, útkereséssel és önvizsgálattal terhes időszakban kerül előtérbe a metafizika problémája, s ez nemcsak a hagyománnyal való birkózást, hanem az új önmeghatározás igényét is jelzi: olyan kísérlet tanúi lehetünk, ahol a metafizika a végesség és szabadság alapján bontakozik ki.” (*Uo.*, 260.)

⁴⁹ „Jelzésértékű ugyanakkor, hogy amikor az útkeresés lezárul, a metafizika fogalom ellenfogalommal válik, tehát a késői filozófiát úgy is tekinthetjük, mint amely szakítást jelent a '28-'35-ös időszak bizonyos kezdeményezéseivel (ekkor a metafizika mellett a szabadságprobléma is a centrumban állt, mely fogalom a későbbiekben teljesen visszaszorult.” (*Uo.*, 682. lábjegyzet.) – „Heidegger 1933-as szomorú politikai szerepvállalása után a szabadság metafizikája végérvényesen lekerült a napirendről.” (*Uo.* 248.) A *Fekete füzetek* Schwendtner értekezésének elkészülte után történt publikálása pedig nehezen védhetővé tette Heidegger filozófiájának és „szomorú” politikai szerepvállalásának szétválasztását. – „A késői Heidegger metafizikafelfogása önmagában is meglehetősen szerteágazó téma, amelynek részletes tárgyalását azért is mellőzzük, mert az összevetésünk szempontjából az 1928-35-ös időszak metafizika-fogalma az igazán releváns.” (*Uo.*, 256., 676. lábjegyzet.)

⁵⁰ *Uo.*

⁵¹ *Uo.*, 248.

A rekonstrukció⁵² által felszínre hozott heideggeri filozófiai, metafizikai megközelítés lényegében megfelel a Schwendtner által a teljességre törekvő filozófiák szükségszerűen töréspontokat magában rejtő felfogásának, amit Schwendtner tulajdonképpen rögtön kifejezésre is juttat a heideggeri vállalkozás „escheri” jellegének megfogalmazásával.

A rekonstrukcióból alapvonásait tekintve az alábbi heideggeri metafizikai felfogás rajzolódik ki. A *Lét és idő* fundamentálonológiai programja nem meríti ki a filozófia teljes fogalmát. Teljes végigvitele ugyanis olyan „fordulathoz (Kehre)”⁵³ vezet bennünket, amelynek révén – a létkérdésnek az idő vezérfonalán történt kidolgozása után – „vissza kell térni a filozofáló emberi ittléthez”,⁵⁴ és ezen kell konkretizálnia. Tehát a filozófiának a maga teljességében a létről szerzett belátásokról az emberi ittlétben, a metafizikai horizontról önmagunkhoz történő visszafordulásban, konkretizációban kell kulminálnia. A megszerzett általános metafizikai belátások, léthorizontok tehát – éppen a filozofáló emberi végessége miatt – nem választhatók le, nem függetleníthetők attól a történéstől, amelyben az emberi ittlét bejárja ezt az utat. A filozófia „annyiban „van”, amennyiben az valóban megtörténik”⁵⁵ a jelzett jellegű visszafordulás, átfordulás, visszatérés kulcsmozzanatával együtt.⁵⁶ A filozófiának a fundamentálonológián túlmutató lépését, amelyben az általános léthorizontnak az emberi ittlétben történő tematizálása, konkretizálása megtörténik, Heidegger „metontológiának” vagy „metafizikai ontikának” nevezi.⁵⁷

Meglátásom szerint a Schwendtner által kialakított általános filozófiai, metafizikai álláspont összhangban van ezzel a heideggeri elgondolással.⁵⁸ Láthatóvá válik az is, hogy

⁵² *Uo.*, 248–255., Schwendtner elsősorban *A metafizika alapfogalmain* választja a rekonstrukció alapjául (Martin HEIDEGGER, *A metafizika alapfogalmai*, ford. Aradi László, Olay Csaba, Budapest, Osiris, 2004.).

⁵³ *Uo.*, 246.

⁵⁴ *Uo.*

⁵⁵ *Uo.*, 249. – Ezért aztán a filozofálás másokkal való megosztásának – előadások, írások, stb. formájában – „a filozofálásra való ráhangolás, a résztvevők bevonása, magával ragadása a filozofálás folyamatába” (*uo.*) lehet a tulajdonképpeni célja.

⁵⁶ Mintha Heidegger a platóni *barlanghasonlat* filozófusi útjának új módon történő ismétlésére hívna fel.

⁵⁷ *A logika metafizikai alapjai Leibnizből kiindulva* című 1928-as előadásaiban. (Martin HEIDEGGER, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, (GA 26) hrsg. von Klaus Held, Frankfurt a. M., Klostermann, 1996, 199.skk.

⁵⁸ Vö. ezzel is: „Ez a heideggeri gondolatmenet véleményem szerint többek között azért is figyelemre-méltó, mert *döntést jelent a filozofálás lehetőségeit és mikéntjét illetően*: A filozófia, annak ellenére, hogy az egészre kérdez, az egészet próbálja felmérni, rendezni, nem szabadulhat meg az emberi végesség jelenlététől és terhétől. *A filozófiának ezért át kell fognia, magába kell foglalnia ezeket a pólusokat, kapcsolatot kell tudnia teremteni az általa kidolgozott, a világra vonatkozó fogalmi rend és annak végessége, esetlegessége között*. Nem azért, hogy relativizálja ezt a fogalmi rendet, hanem azért, hogy »életben tartsa«, azaz annak nyitottságát, »mozgásszabadságát« megőrizze. Ha ugyanis megszűnne ez a kapcsolat, akkor a fogalmi rend(szer) mintegy leválna véges alkotójáról, s valamiféle »isteni« öröklétre tenne szert.” (SCHWENDTNER 2008, 250)

az általános metafizikai és a speciális metafizikai problémák miért nem különülhetnek el egymástól Schwendtner „filozófiai teljesség” fogalmában.⁵⁹ Voltaképpen azért, mert az általános létről a véges ember által szerzett belátásból visszafordulva „töréspont” keletkezik. Lezárul ugyanis azon a visszafordulási ponton a lét további kutatása, és a megrogzított végső belátás – általános metafizikai szempontból – szükségképpen aporetikus jellegűvé válik, és ellentmondásokat magában rejtő „fedőfogalomként” lesz majd feltárható. A visszafordulás után pedig az egyes léterületek, kitüntetett vagy példaszzerű tárgyterületek tematizálása nem lesz leválasztható az általános belátásról, mivel ez utóbbi az önkényes megrogzítése miatt szükségképpen sajátosan egyedivé, általános metafizikai szempontból nézve véletlenszerűséggel terheltté, egy nézőponttá válik.⁶⁰ A „példák és a fogalom”⁶¹ belső összetartozása így szükségszerűvé válik, és megnyílik az út több filozófiatörténeti példán való kidolgozásának schwendtneri programja előtt.

Egy további vonás is Schwendtner felfogásának a heideggerivel való belső összhangjára utal.

Mégpedig láthatóvá válik annak szükségszerűsége, hogy beemeljük a *praxis* (s vele a szabadság, történetiség) lehetőségfeltételeinek kutatását a filozófiai teljesség fogalmába. Ugyanis a filozófia tartalma elválaszthatatlanná válik a filozofálás tevékenységétől. Végbevitеле pedig feltételezi, hogy a filozofálásban megvan ennek lehetőségfeltétele, képessége, szabadsága. A filozófia természetesen cselekvéssé válik abban a tekintetben is, hogy *megosztása* cselekvés.⁶²

A fenti módon rekonstruált heideggeri gondolkodással kapcsolatban Schwendtner rögtön rámutat az abban létrejövő fogalmi tér „escheri”⁶³ jellegére: „ha jól meggondoljuk, itt arról van szó, hogy a metafizikai gondolkodás által létrehozott alapfogalmak megalkotását, pl. a világ fogalmát magának a gondolati térnek a létrehozásaként kell értenünk. A világ fogalma egyfelől átfog mindent, másfelől azonban magára arra a véges gondolati tevékenységre is reflektálhatunk, mely létrehozta e fogalmat, s amely e világ kicsiny szeglete csupán.”⁶⁴

⁵⁹ Lásd ehhez fentebb a 26. lábjegyzetet is.

⁶⁰ Ennek persze arra is rá kellene vezetnie bennünket, hogy az általános metafizika *pluralis* jellegű: sok általános filozófiai nézőpont lehetséges. Heidegger késői, *léttörténeti* felfogásában ez *történetileg* érvényre is jut. Igaz, egy-egy „nagy”, korszakokat létrehozó történésként. Gottfried Martinnál a pluralitás gondolata *szisztematikus* filozófiai szempontból kap indoklást.

⁶¹ *I. m.*, 14.

⁶² A megosztás voltaképpeni filozófiai céljává pedig az válhat, hogy a hallgatókat, olvasókat is ráhangolja a filozofálásra, „az együtt-mozgásra, a *bennünk rejlő metafizikai hajlandóság működtetésére*”. (*Uo.*, 249.)

⁶³ *Uo.*, 261. Lásd még: „Escherről természetesen szó sem esik Heidegger írásaiban, ám értelmezésem szerint Escher képeivel összefüggésbe hozható az a mód, ahogy Heidegger a metafizikai fogalmak tartalmazási viszonyaira reflektál.” (*Uo.*, 255., 674. lábjegyzet.) – *Vö. uo.*, 254 is.

⁶⁴ Schwendtner itt (*uo.*, 254.) Heideggernek egy későbbi, 1936-os, Schellinget értelmező megfogalmazását idézi: „a gondolkodás *világfolyamat* (*Weltvorgang*), és ismét nem pusztán abban az értelemben, hogy a világon belül olyasmis megy végbe, amelynek a világ számára jelentősége van, hanem olyan folyamat,

Heideggernél ezért a „metafizikai fogalmak rendjét eszerint nem lehet egy »euklidészi« topológia mentén elgondolni. Az egyes fogalmak tartalmazzák az egészet, amelynek egy másik nézőpontból csupán a részei. [...] *A létrejövő mintázat Escher rajzaira emlékeztet.*”⁶⁵ Csakúgy, mint Schwendtner nézete szerint – ahogy fentebb láttuk –, minden teljességre törekvő filozófia escheri topológiájú.⁶⁶

Gottfried Martin aporisztikus dialektikai jellegű általános metafizikájától kaphatott indíttatás. Schwendtner mindössze egyetlen – ámde kulcsfontosságú – helyen (bár csak lábjegyzetben) hivatkozik Gottfried Martinnak a még 1965-ben megjelent (és 1998-ban részben általa fordított) Általános metafizika. Problémák és módszerek című „kitűnő” könyvére.⁶⁷ Ez a hely⁶⁸ egészen kitüntetett. A mű legvégén, a teljességre törekvő filozófiákban a töréspontok szükségszerű előfordulására vonatkozó egész megközelítés-módja összefoglalásának végpontján található. Schwendtner közvetlenül ehhez kapcsolja egyetlen hivatkozásként Martin könyvét: „Ha ezt a leírást mint *heurisztikus kiindulópontot* elfogadjuk⁷⁰”⁶⁹: „Gottfried Martin kitűnő, Általános metafizika. Problémák és módszerek című könyvében – elsősorban Platón, Arisztotelész és Kant filozófiáját vizsgálva – a metafizika módszerül kifejezetten az aporetikus dialektikát javasolja, amely soha nem gondolhatja azt magáról, hogy képes föloldani az apóriáit, hanem, mint írja: »az ontológia feladata az, hogy minden újonnan szerzett belátást újra föloldjon, minden újonnan elért belátáshoz új apóriákat találjon« (Martin 1998: 271.)”⁷⁰

---

amelyben és amely által maga a világ fakad föl a maga mindenkori forrásaiban újra és újra, s lesz belőle újonnan világ.” (*Schelling értékezése az emberi szabadság lényegéről [1809]*, ford. Boros Gábor, Budapest, T-Twins, 1993, 126)

⁶⁵ *Uo.*, 254.

⁶⁶ „4. A teljességre törekvő filozófiája escheri topológiája” (*uo.*, 263–277.).

⁶⁷ Gottfried MARTIN, Általános metafizika. Problémák és módszerek, ford. GEDŐ Éva, SCHREINER Orsolya, SCHWENDTNER Tibor és STEIGER Kornél, Budapest, Holnap Kiadó, 1998. – Különösen a „71. § A metafizika módszere mint aporetikus dialektika” (*I. m.*, 267–271) összefoglaló jellegű részt emelném ki. – A „kitűnő” jelző az alább idézendő szóban forgó lábjegyzetben található. Martin művének hátsó borítóján – aligha a fordítók véleményével ellentétben – a következő méltató megfogalmazás szerepel: „Műve a XX. század második felének egyik legfontosabb metafizikai monográfiája.” (A Martin műve iránti lelkesedésben immár ezen írás szerzője is osztozik.)

⁶⁸ SCHWENDTNER, 2008, 275.

⁶⁹ A mondat folytatása: „akkor a feladatainkat is újra kell gondolnunk.” (*Uo.*) Schwendtner szisztematikus és történeti jellegű feladatainkat illető javaslatait lásd fentebb, álláspontjának ismertetésénél.

⁷⁰ *Uo.*, 275., 701. lábjegyzet. A lábjegyzet teljes szövegében a Martinra való hivatkozás előtt az alábbiak állnak: „Az aporisztikus módszer persze egyáltalán nem idegen a filozófiától, metafizikától, épp ellenkezőleg, mint jól ismert, az apóriák Zénontól kezdve alapvető szerepet játszottak a gondolkodás történetében – gondoljunk csak Platón bizonyos dialógusaira, Arisztotelész *Metafizikájának* 3. könyvére, Kant antinómia-tanára, Nicolai Hartmann aporetikájára (vö. Hartmann 1972: 53. skk., 73. skk., 109. skk., 116. skk.) vagy éppen Derrida aporetikus gondolkodásra (vö. pl. Derrida 1998, Derrida 2003b: 49. skk., 58. skk., Kimmerle 1997: 131. skk.).” A hivatkozott írások: Nicolai HARTMANN, *Lételeméleti vizsgálódások*, ford. Redl Károly, Budapest, Gondolat, 1972.; Jacques DERRIDA, *Aporien. Sterben*

Szóhasználatában pedig szinte magától értetődően megfelelteti a maga „töréspontok” kutatására irányuló módszerét a Martin által használt – és a filozófiatörténetből ismert – „aporisztikus” módszernek. Martin álláspontját röviden vázolván láthatóvá válik, hogy sok tekintetben mennyire összhangban van Schwendtner felfogásával. Még bizonyos fokig annak a problémának a felvetésében is, hogy miként ábrázolhatók az így felfogott filozófiai gondolatrendszerek.

Martin – könyvének végén – összefoglalja módszertani vizsgálódásait. Először is döntő belátásként azt fogalmazza meg, hogy „szükségesnek tűnik számunkra, hogy elismerjük a filozófiák sokféleségét és az álláspontok sokféleségét”.⁷¹ „Tehát az a meggyőződésünk, hogy az általánosnak a létmeghatározását nem lehet egy tételben elmondani. Az általános létmeghatározásának sok álláspontban kell megjelennie, és csak módszertani oka van annak, hogy ezt a sokaságot három álláspontba vonjuk össze.”⁷²

A filozófiák sokféleségére vonatkozó belátást – Martin szerint – „Hegelnek köszönheti a filozófia”,⁷³ aki a sokféleség okát abban látja, hogy „azt, amit a filozófia mondani akar, lehetetlen egy tételben elmondani, és az már végképp teljesen lehetetlen, hogy ezt egy apodiktikus tételben mondjuk el. Azt, amit a filozófia mondani akar, csak sok tételben lehet elmondani, és csak egymásnak dialektikusan ellentmondó tételekben lehet elmondani.”⁷⁴

Martin azon a ponton azonban már nem követi Hegelt, amikor az „a filozófia dialektikus kijelentéseinek összességét egy rendszerré összegzi”,⁷⁵ hanem azt a meggyőződést követi, hogy „az általunk kidolgozott különbségeket szisztematikusan és történetileg egy szinten lévőnek kell tekinteni”.⁷⁶

Két megalapozó érvet hoz fel emellett, hogy az ontológiai, metafizikai álláspontok ellentmondásos sokféleségének dialektikáját *aporisztikus* jellegűnek fogjuk fel. Az első arra vonatkozik, hogy „az egyes álláspontok – mindegyiket önmagában véve – nem tehetők aporiamentessé. A nagy gondolkodók öntudata és a filozófia története egybehangzóan emellett szól, hogy e három álláspont [Platón, Arisztotelész, Kant – *beszúrás*

– *Auf die „Grenzen der Wahrheit” gefaßt sein*, München, Fink Verlag, 1998.; Jacques DERRIDA, *Az idő adománya*, Budapest, Gond-Palatinus, 2003.

⁷¹ MARTIN, 1998, 269.

⁷² *Uo.*, 270. – Martin – megengedve, hogy a filozófia eljövendő történetében nem zárhatók ki „az új lehetőségek biztonsággal és végérvényesen” (*uo.*, 271.), jóllehet vizsgálódásai alapján „ez a lehetőség kevésbé tűnik valószínűnek” (*uo.*) – az általános metafizikai álláspontok sokféleségét három álláspontra látja összesűrítethetőnek. Ekkor pedig „szisztematikusan és történetileg is meg lehet fogalmazni. Történetileg nézve ez Platón, Arisztotelész és Kant sokfélesége, szisztematikusan nézve ez az általános létének a meghatározása mint ideának, mint természeti törvénynek, mint a gondolkodás tevékenységének.” (*Uo.*, 269.)

⁷³ *Uo.*, 269.

⁷⁴ *Uo.*

⁷⁵ *Uo.*, 270.

⁷⁶ *Uo.*

tőlem, T. G.] mindegyike valamely ponton apóriákba keveredik.”⁷⁷ A másik megalapozók pedig abban rejlik, hogy „a lehetséges álláspontok sokaságát nem lehet szisztematikusan levezetni”.⁷⁸ Ha az általános lét meghatározása – az ontológia, a metafizika feladata – olyan jellegű, hogy sohasem lehet végérvényesen lezárni, akkor ennek általában a filozófiára is igaznak kell lennie. Végül Martin – ahogy Schwendtner is a töréspontok vándorlásának, eltolódásának gondolatával⁷⁹ – arra jut, hogy voltaképpen az „ontológia feladata az, hogy minden újonnan megszerzett belátást újra feloldjon, minden újonnan elért belátáshoz új apóriákat találjon”.⁸⁰ *Tulajdonképpen* – mondhatnánk – a filozófiai gondolkodás útja a szókratészi „nem tudásnak” ugyanabban az aporisztikus belátásában kezdődik és végződik, amelyet Martin Platóntól oly sokszor idéz: „Ezelőtt azt hittük, hogy értjük, most azonban teljes bizonytalanságba jutottunk.”⁸¹ (*Szofista* 244 A 7, Kövendi Dénes fordítása.)

Azt gondolom, látható, hogy Martinnak az általános lét meghatározását kifejező ontológiai álláspontok aporisztikus jellegére vonatkozó felfogása összhangban van Schwendtnernek a teljességre törekvő filozófiákban szükségszerűen előforduló töréspontokat állító tézisével. Legalábbis a végső, ontológiai, metafizikai kiindulópontokat tekintve. Különbségnek láthatjuk a két felfogásban azt, hogy Schwendtner nem korlátozza fogalmának terjedelmét ezekre a végső belátásokra, hanem kiterjesztett értelemben használja azt. Beleérti a speciális metafizikai problémákat, a kitüntetett, példaszerű tárgyterületeket s végül is az adott filozófia egész gondolatrendszerét. Annak egész escheri fogalmi textúráját.

Martin – amikor (fentebb idézve) az ontológiai álláspontok aporisztikus voltának második okát abban látja, hogy a lehetséges sokféleséget nem lehet szisztematikusan levezetni, akkor azonnal – le is vonja azt a következtetést, hogy „tehát nem is ábrázolható teljességgel”⁸² sem az álláspontok sokasága, sem valamely, szükségképpen aporisztikus, egyes álláspont.

Nem szorítkozik azonban pusztán erre az észrevételre. Művének előző, a dialektika formáival foglalkozó pontjában röviden kitér az ábrázolás problémájára: „felmerül

⁷⁷ *Uo.* 270. sk.

⁷⁸ *Uo.*, 271.

⁷⁹ „Feltételezésem szerint, ha a töréspont eltüntetése érdekében átrendezzük és újragondoljuk az illető filozófiát, akkor az eredeti töréspontot feloldhatjuk ugyan, ám eközben *mindegy a hátunk mögött új töréspont keletkezik*. Ezerint leginkább arra vagyunk képesek, hogy a töréspontokat eltoljuk, de az igen valószínűleg tünik, hogy egyszer s mindenkorra megszabaduljunk tőlük.” (SCHWENDTNER, 20008, 274. sk.)

⁸⁰ MARTIN, 1998, 271. Ezt a gondolatot idézi – mint láttuk – Schwendtner is Martintól a rá hivatkozó lábjegyzetben.

⁸¹ Platón, *Szofista*, 244 A 7, Kövendi Dénes fordítása. Martin görögül idézi könyvének utolsó mondataként (is). (Martin, 1998, 271.)

⁸² MARTIN, 1998, 271.

a kérdés, hogy egyáltalán milyen a dialektika ábrázolásának lehetséges formája”.⁸³ A dialektika ábrázolásának lehetséges módját szembeállítja a tudományéval, amelynél lehetséges a „szisztematikusan haladó ábrázolás”.⁸⁴ A dialektika esetében azonban ez nem lehetséges. Kant,⁸⁵ Platón,⁸⁶ Zénón⁸⁷ után végül Hegel példáját idézi, mint aki itt is „a legvilágosabban látott”: „Így például a *Logika és az Előadások a filozófia történetéről* című mű között nincs szisztematikus sorrend. Kezdhethjük a *Logikával*, ami természetesen nem könnyű, de kezdhethjük az *Előadások a filozófia történetéről* című művel is, és itt könnyebb a dolgunk Szisztematikus szempontból azonban a két ábrázolás közül egyiknek sincs elsőbbsége. Ez végérvényesen az *Enciklopédiában* válik világossá. Hegel dialektikája tartalmaz olyan részeket, amelyek egyenértékűek és a helyek egymással kölcsönösen felcserélhetőek.”⁸⁸

Martin maga pedig az előbbieket alapján a *hálószerű* ábrázoláshoz jut el: „szabad legyen levonnunk azt a következtetést, hogy dialektikát nem lehet szisztematikus rendben ábrázolni, hanem csak hálószerű összekapcsolódásban.”⁸⁹

Azt hiszem, világosan látható Martinnak és Schwendtnernak az ábrázolási problémára adott hasonló jellegű válasza. Ahol Martin az ontológiai problémák aporetikus dialektikai jellegű megközelítésénél a gondolatok *hálószerű összekapcsolódását* találja megfelelőnek, ott Schwendtner a teljes filozófiai fogalomrendszerre kiterjesztett „töréspontos” tézise alapján az egész kifejtett fogalmi textúra *escheri jellegű* ábrázolásához jut el. Az pedig kétségtelen, hogy Escher képei sokkal megragadóbbak, mint a *háló*metafora.

⁸³ *I. m.*, 266.

⁸⁴ *Uo.* – Martin „talán legszebb példaként” Bolzanóra hivatkozva Eukleidész *Elemek* című művére utal. (*Uo.*)

⁸⁵ „Amikor Kant belekezd az antinómiák tárgyalásába, azt a megjegyzést teszi, hogy ez [a szisztematikusan haladó ábrázolás – *beszűrés tölem, T. G.*] nem lehetséges. A könyv külső formáját magát mint folyamatos szöveget is el kell hagyni; Kant mindig a bal és jobb oldalon állítja szembe egymással a tézist és az antitézist.” (*Uo.*, 266.)

⁸⁶ „A *Parmenidész* dialektikájában Platón nyolc párhuzamos tézist állít egymás mellé, amelyekhez majd egy póthipotézis is csatlakozik, úgyhogy összesen kilenc hipotézis van.” (*Uo.*)

⁸⁷ „Úgy tűnik, Zénón dialektikája is hasonló módon, egymással párhuzamos tézisekből épülhetett fel.” (*Uo.*, 267.)

⁸⁸ *Uo.*

⁸⁹ *Uo.* Majd ezzel a személyes reflexióval folytatja: „E vizsgálódások szerzőjének sok időre volt szüksége ahhoz, hogy felismerje, hogy sok minden, ami ezekben a vizsgálódásokban ismétlésnek és újra ismételt ismétlésnek tűnik, a dialektika belső szükségszerűségéből származik, szükségszerűen következik a dialektikának ebből a hálószerű belső összekapcsolódásából.”